GEORGES KARS I RAFAEL BENET

Una amistat intensa

"Realment la majoria de pintors d'avui són com diu Georges Kars, 'financers que fan pintura'".
Rafael Benet, "Un francès super-home", dins "Coneguts de Lluny".
Barcelona, *La Veu de Catalunya*, 24 d'agost de 1934, pàg. 8

No és una llarga amistat, però sí molt intensa. Set anys separaven a Kars (1882) de Benet (1889), però des que es van conèixer l'estiu de 1933 a Tossa de Mar, tan sols les circumstàncies polítiques i la distància produïda per la guerra podien separar-los. Un exili forçós que va acabar quan el 6 de febrer de 1945 Georges Kars –pseudònim de Jiri Karpelès– decidia posar fi a la seva vida.

És a través de les cartes enviades per Kars a Benet i les cròniques que escriu Benet amb referències recurrents al pintor txec Raf, que descobrim a poc a poc l'entrellat d'una amistat que va molt més enllà de les relacions professionals. Kars, seduït per unes pintures de Tossa realitzades pel polonès Roman Kramsztyk[1], decideix anar-hi amb la seva dona Nora. Un cop aquí, Pere Créixams –anomenat el cònsol de l'Escola Multinacional de París[2] – fa les presentacions a Rafael Benet i la seva família, com escriurà Kars[3] als estimats amics Benet, feliç de l'amistat que els uneix, i assegura que els homes no estan tan allunyats com es podria suposar si es té en compte la distància dels llocs de naixement. Un parell d'anys més tard, serà Benet qui demostri, amb la presència de Kars al Saló de Montjuïc, que "tant els d'ací com els de més enllà –amb tot i els no desmentits matisos racials– quan treballen d'una manera sincera i normal, no estan pas tan lluny..."[4].

Aquell "fill d'un moliner de Kralupy, un petit vilatge dels volts de Praga –com el situa l'amic Benet[5]– té la virtut de la simpatia. És un home més aviat baix d'estatura, de crani braquicèfal. En el seu rostre de faccions acusades, de llavis i nassos carnosos, brillen les mirades discretes dels seus ulls felins d'un blau

1. Baiarola (Rafael Benet), *Reflexos. Coneguts d'estiu. Georges Kars III, La Veu de Catalunya,* Barcelona, 21 de setembre de 1933, p. 6. Dins *Rafael Benet. Cròniques d'Art a La Veu de Catalunya, 1932-1933.* Barcelona, Fundació Benet, 2006.
2. Benet, *op. cit.* 1.
3. Carta de Georges Kars a Rafael Benet, 14 d'octubre de 1933. Arxiu Família Benet.
4. Rafael Benet, *La pintura al Saló de Montjuïc I*, Barcelona, *La Veu de Catalunya,* 2 de juny de 1935. Dins *Rafael Benet. Cròniques d'Art a La Veu de Catalunya 1934-1936,* Barcelona, Fundació Benet, 2006.
5. Benet, *op. cit.* 1, *Georges Kars II*, 19 de setembre de 1933, p. 6.

Georges Kars. *Dona amb vestit blau*. Oli. 1928.

tirant a verd. Bon *rapport* amb el ros del seu cabell". Un pintor "doblat de músic. Té el seu *violon d'Ingres.* Diu que Bohèmia és el país més musical de la terra [...] Del seu violí, antic exemplar bohemi, arrenca harmonies puixants (Aquest violí ha estat plaçat alguna vegada en natures mortes pintades per ell)".

Des del seu "combat absurd amb el sol" a la seva pintura, passant per la seva agudesa i el seu esperit sensible, Benet apunta a tots els aspectes que ens interessen per conèixer-lo[6]. Com a pintor representant de l'Escola de París, ens diu que està a Montmartre per afegir que és el lloc on "s'han acollit els artistes intel·ligents que no han renunciat als drets del cor", al contrari de Montparnasse on habita "l'excés d'intel·lectualisme i el confusionisme que tot excés comporta"; i, com a company de Pascin –"el malaurat artista que se suïcidà fa algun temps", com passaria també amb Kars tot i ser massa aviat per preveure aquest final–, estableix paral·lelismes en "la dèria" comuna pel dibuix: "[...] no pot passar un sol dia sense dibuixar amb abundància", però també diferències quan escriu que "no és pas un pintor malaltís". Benet valora l'equilibri, "l'esperit sorneguer", el fet de tenir una obra "poètica i puixant" que és "la d'un realista", sense practicar "l'absurd" ni mesclar doctrines filosòfiques en el seu discurs. Veu els seus dibuixos "mesurats,

6. Benet, *op. cit.* 1, *Georges Kars I*, 17 de setembre de 1933, p. 6.
7. Benet, *op. cit.* 6.

Rafael Benet. *Tossa en rosa i blau*. Oli sobre tela. 1928. Fou de la col·lecció de Ferran Benet (núm. cat. 28.0.06).

exactes i sensibles" i "per pintar posseeix tots els ressorts", perquè és "dels que pinten i fora"[7]. A través de l'Arxiu de la Família Benet, podem conèixer alguns dels dibuixos d'aquest període: retrats d'homes i dones, un nen, una ballarina i un paisatge.

"Tocats" per aquests sentiments, no és estrany que Benet alertés els seus lectors, en una "Conversa d'estiu" publicada a *La Veu de Catalunya* el 7 de juliol de 1935, que ja coneixerien a l'interlocutor per les moltes vegades que havia parlat d'ell: "He fet l'elogi del seu art i de la seva fina però esmussada ironia. Kars és un admirable *causeur*. Parla àgilment, però quan ataca, li plau de fer-ho més aviat pel cantó rombe del seu estilet irònic, que per la punta".

Una casa a Tossa. Els Benet com amics i mitjancers

El *cher ami* –un dels encapçalaments que utilitza Kars per escriure'l– fa d'intermediari en l'adquisició d'una casa a Tossa. No vol "abusar de la gentilesa amb la qual Rafael Benet s'ha posat a la seva disposició en el tractament d'aquest assumpte", però al marge d'haver facilitat la compra amb tot l'inventari que es trobava a dins quan la van visitar, ara –des de la intranquil·litat de la distància– li

Rafael Benet i Dolors Aurell a Tossa, 1933.

Un racó de la casa de Kars a Tossa, reproduïda a *Art*, vol. II, octubre de 1934.

demana diverses gestions per materialitzar aquest somni. Sabem, per la carta que escriu des de París, acabat d'arribar [8], que ha deixat a compte 5.000 pessetes; queden coses per aclarir de la conversa amb el propietari –l'advocat Ferran Benet–, com el llistat de l' inventari de la casa. Ha quedat en fer el pagament en tres vegades i liquidar-ho en el mes de gener de 1934.

Les primeres cartes estan força centrades en aquests temes i té un suport incondicional en l'amic Benet. Li envia un xec barrat per fer la primera transacció amb el propietari[9], però sempre apareix l'objectiu principal de passar uns mesos cada any i gaudir amb ells o, almenys, de "la dolçor del vostre bell cel català"[10], així com el desig que l'hivern passi amb rapidesa per anar a Tossa. Sobre l'amistat entre ells, voldrien que fos "sincera, profunda i durable", perquè per compartir-la serien els més feliços[11].

Des de Praga[12], s'excusa per tardar, però explica que volia esperar a tenir noticies dels resultats de les seves gestions per enviar la suma necessària; ha pogut arreglar-ho i li han permès enviar els diners a París. Aquell mateix dia, donava l'ordre al banc per enviar un xec barrat de 15.000 pessetes. Espera que no tardi en arribar-li per passar-ho a l'advocat Benet a canvi d'un rebut en regla com és habitual a Espanya (per una casa a Tossa per M. Georges i Nora Kars). Encara queden 2.500 pessetes per pagar i creu que és just –"sense tenir la més mínima desconfiança"– pagar-les en el moment de la signatura de l'acte que ha de cloure

8. Carta de Georges Kars, 24 d'octubre de 1933. Arxiu Família Benet.
9. Carta de Kars a Benet, 16 d'octubre de 1933. Arxiu Família Benet.
10. Carta de Kars a Benet, 14 d'octubre de 1933. Arxiu Família Benet..
11. Carta de Kars, *op. cit.* 10.
12. Carta de Kars a Benet, 22 de desembre de 1933. Arxiu Família Benet.

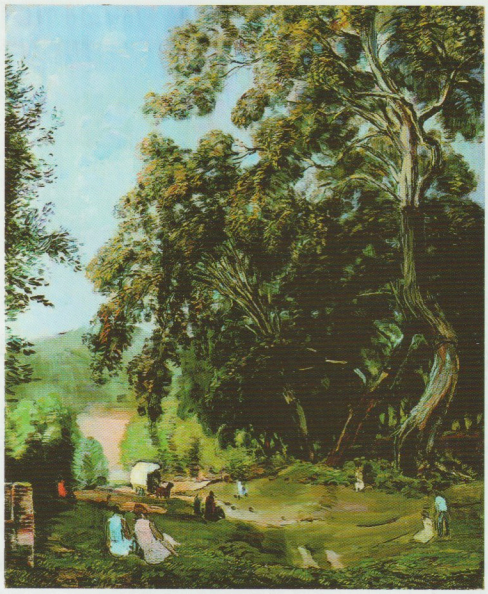

Rafael Benet. *La font de Sant Benet*. Oli sobre tela. 1929 (núm. cat. 29.0.12).

l'assumpte legalment: "Agraint-vos, amics, de tot cor la col·laboració que em doneu en aquesta transacció".

Els amics sempre presents: "és una llàstima que Praga estigui tan lluny de Barcelona", perquè si no fos per això insistiria per fer-los anar, estarien contents de poder ensenyar la ciutat. Tornaran a escriure des de Praga una mica inquiets, assabentats per un conegut de l'estada de vacances dels Benet a Madrid[13]. Com no han rebut cap resposta sobre la tramesa que van fer, suposen que la causa és aquesta absència de Barcelona en els darrers dies. El 28 de desembre de 1933 havien enviat el xec barrat amb la suma de diners per la casa i necessiten saber si la tenen.

Els Benet, amb dificultats per trobar cases a Tossa per passar les vacances, reben el suport dels Kars per deixar una part de la seva si no haguessin arribat a solucionar-ho, "però sabem que no us trobaríeu a gust, ja que sou molts amb els petits i us faltaria un espai per treballar"[14]. De la casa, situada al carrer Sant Telm núm. 19, es conserven fotografies de l'època de l'antic propietari Ferran Benet, però també un dibuix de la finestra amb balcó, *Vu de la fenêtre*[15], que pertany a

13. Rafael Benet escriu sobre Madrid en dos articles de "Reflexos "a *La Veu de Catalunya*: "Madrid", 19 de gener de 1934, i "El Madrid vell i nou", 26 de gener de 1934, p. 6, que són les notes extretes del viatge esmentat per Kars.
14. Cartes de Kars a Benet del 19 d'abril i del 27 de maig de 1935. Arxiu Família Benet.
15. Glòria Bosch, *Georges Kars,* Museu Municipal de Tossa, setembre-octubre de 1993, pp. 14-15.

l'any 1934 i es conserva en el Museu de Troyes. Una altra de les obres que pot ser un reflex clar d'aquest espai quotidià és *Nora avec Fifi,* de 1936, on veiem una dona (Nora) recolzada a la barana i, a dins, assegut rere la porta de vidre, gairebé imperceptible, un home (ell mateix) amb un gos a la falda.

Compartir amics i coneguts

Les coneixences i salutacions són per les famílies Créixams (finals de setembre i primers d'octubre, abans de que torni a París), Castillo i Pujol. Del pintor Pere Créixams, "aquella vèrbola rutilant i fantasiosa que els francesos atribueixen als provençals i nosaltres als andalusos", l'autèntic propagandista de "la presència a Tossa de tots els pintors estrangers", sabem per Benet que era amic i veí dels Kars a París. Entre les cartes, trobem referències a les trobades, les tertúlies i, sobretot, les paelles que preparava. Per això molts dels artistes i intel·lectuals que es reuneixen a Tossa per gaudir d'unes breus o llargues vacances d'estiu, tenen la possibilitat de renovar el seu record en cada trobada.

Pel que fa a les anècdotes viscudes, Benet sempre recull "la sorna", que és "el tret més acusat", i l'agilitat de Kars amb les paraules. Quan l'anomenat "conseller en cap del Sindicat d'Iniciativa de Tossa", és a dir Créixams, presumia de la seva influència per escollir aquest destí, el pintor txec va intervenir: "Sí, ja ho sé que totes aquestes ruïnes –assenyalant la Vila Vella– són artificials i les has fet construir per mi"[16].

Kars que, entre nosaltres, es trobava bé potser perquè li semblava trobar "entre els seus tipus –com assenyalava Benet– alguns dels seus avantpassats", participava de les festes, les tertúlies a Can Biel o les reunions a la vora del mar, passant calor damunt la sorra fins a l'extrem de patir una insolació el primer estiu de 1933. Dels moments d'esbarjo, hi ha l'article de Benet sobre "El ball dels alemanys"[17], que es feia al pati de la Pensió Steyer de Tossa cada dijous i es donaven cita gent de totes les parles, llengües, dialectes... I allà, una nit, es va organitzar un ball de disfresses que el va convertir "en un dipòsit de ninots vivents". Al bell mig, "Georges Kars, amb grans barbes i mostatxos postissos, apareixia amb cara humana de foca", compartint la vivència amb Créixams, Emili Armengol, Brignoni, Oleguer i Albert Junyent, el crític de cinema Palau, Petersen, Schülein...[18]

Entre les cartes de Kars a Benet, trobem noms com Mika Mikoum[19], Gargallo[20] o l'Artigas[21], amb qui coincideix en una galeria. Ell venia de Suïssa i no ha pogut dir res de nou dels Benet. A la mateixa carta, comenta que han estat tres setmanes a Praga i s'han trobat els dos danesos de Tossa, M. Herfut (Herfoth) i Mme. Jane. Ella és *L'anglaise*[22] de 1935, de qui va fer un dibuix –*Paysanne assise au grand chapeau*– i una pintura que aniria a formar part de la

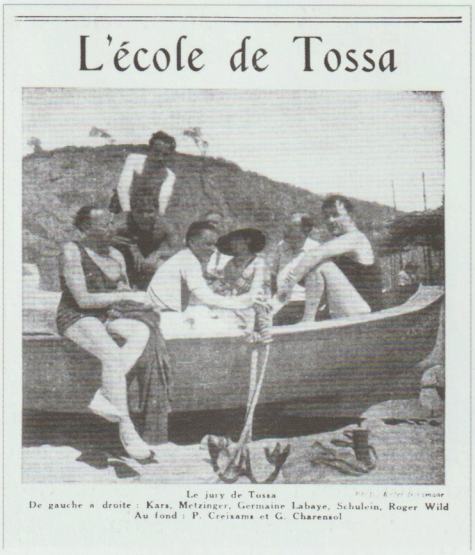

Georges Charensol. "L'école de Tossa". *Beaux Arts*. 13 d'octubre de 1933.

Georges Kars. Retrat de Rafael Benet. Dibuix dedicat "à Rafael Benet avec ma vive sympathie. Georges Kars. Tossa, sept 1933".

col·lecció del museu de Tossa. Abans que ells tornin a Tossa, tenen temps per fer una postal conjunta als Benet. I és per una postal que també sabem d'una reunió de la gent de Tossa a París, a la casa dels Wolfson, signada per alguns d'ells com Créixams, Schülein, Brignoni...

A Tossa, també van estar alguns dels estudiosos de l'obra de Kars, que es fan companys i amics de Benet, alguns amb sortides en barca inclosa, com és el cas de Julles Supervielle, André Salmon, Georges Charensol i Florent Fels. Una altra connexió indirecta amb la família de Juan Gris a Tossa, també es podria establir per l'amistat que tenia Kars amb el pintor des que es van conèixer a Madrid. Si bé aquest no va arribar mai, per diferents circumstàncies, sí que hi havia d'haver alguna connexió amb el seu germà Gregorio.

16. Baiarola (Benet), *op. cit.* 1.
17. Publicat a *La Veu de Catalunya,* 27 d'octubre de 1933. *op. cit.* 1.
18. Veure fotografia del ball de disfresses *Quadern Rafael Benet*, núm. 3, pàg. 6.
19. Carta de Kars a Benet, 3 d'octubre de 1935. Arxiu Família Benet.
20. La carta de Kars a Benet del 30 de desembre de 1934 parla de la seva mort. Arxiu Família Benet.
21. Carta de Kars a Benet del 7 d'abril de 1935. Arxiu Família Benet.
22. Sobre aquestes obres i la seva protagonista, una mestissa educada a Londres, hi ha un text de Henri de Monfreid, *Le naufrage de 'la Mariette',* publicat l'any 1934. Consultar text de Glòria Bosch i Susanna Portell, dins *Berlín>Londres>París>Tossa... La trabquil·litat perduda,* Fundació Caixa de Girona, 20 juliol-16 setembre de 2007.

Georges Kars. *Cap dhome.* Llàpis.

Postal a Rafael Benet des de París signada per Créixams, Kars, Wolfson, Schülein, Brignoni, Carvallo.

Les complicitats i els intercanvis culturals

El testimoni d'aquesta complicitat a dues bandes es concreta en diferents moments a través dels articles publicats per Rafael Benet a *La Veu de Catalunya* i a la revista *Art;* les iniciatives compartides, el recolzament més íntim en les qüestions personals, però sobretot la il·lusió de projectar una reciprocitat de veus, cadascú en la mesura de les seves possibilitats i del context viscut.

Quan Alícia Suàrez investiga la relació entre Benet i Tossa, destaca la seva actitud "oposada a tot doctrinarisme, a tot dogmatisme, a tot radicalisme", i es refereix a la trobada amb Kars, "que representa molt bé la via en què Benet es situa. Una via que en alguns moments s'ha presentat com "Escola de París", i que –deixant a banda que sigui un terme imprecís i molt qüestionat per la crítica– en aquest cas [...] suposa una pintura de moderada modernitat, amb algunes llibertats recollides de l'avantguarda, però sense una radical adscripció, i, en general, amb lligams amb la tradició figurativa"[23]. A partir de 1933 és quan es redueix la seva producció pictòrica i, en canvi, emergeix de manera considerable la seva dedicació com a crític, com a teòric lliurat a la creació de diverses iniciatives.

Durant el mes de setembre de 1933, Benet, dins els seus 'Reflexos' dedicats als 'Coneguts d'estiu', va publicar tres articles dedicats a Kars[24]. El primer d'ells, sota el pseudònim de Baiarola, parlarà d'aquest amic que també l'utilitza. Amb les seves paraules no tan sols queda ben reflectida la personalitat de l'amic, sinó que trobem els punts on coincideixen. Es refereix a la seva senzillesa i honestedat quan, després d'haver acceptat fer de jurat en un Concurs Infantil de dibuixos, assegura que és la primera vegada perquè ell "no se sentia apte per judicar cap

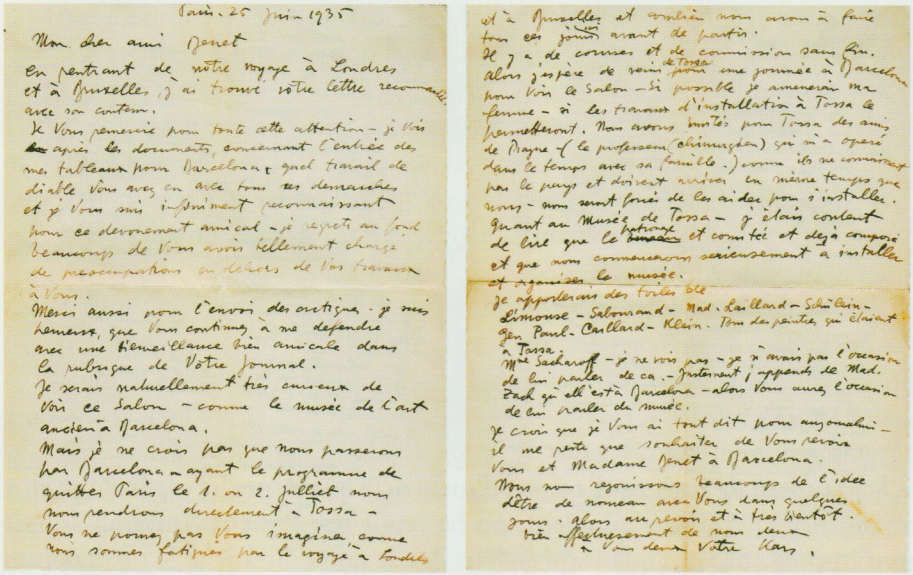

Paris, 25 juin 1935

Mon cher ami Benet

En pensant de votre voyage à Londres et à Bruxelles, j'ai trouvé votre lettre recommandée avec son contenu.

Je vous remercie pour toute cette attention – je vois après les documents concernant l'entrée des mes tableaux pour Barcelona, quel travail de diable vous avez en avec tous ces démarches et je vous suis infiniment reconnaissant pour ce dévouement amical – je espère au fond beaucoup de vous avoir tellement chargé de préoccupations en dehors de vos travaux à vous.

Merci aussi pour l'envoi des articles – je suis heureux, que vous continuez à me défendre avec une bienveillance bien amicale dans la rubrique de votre journal.

Je serais naturellement très curieux de voir ce salon – comme le musée de l'art ancien à Barcelona.

Mais je ne crois pas que nous passerons par Barcelona – ayant le programme de quitter Paris le 1. ou 2. juillet nous nous prendrons directement à Tossa –

Vous ne pouvez pas vous imagine comme nous sommes fatigués par le voyage à Londres et à Bruxelles et combien nous avons à faire ces jours avant de partir.

Il y a de courses et de commission sans fin. Alors j'espère de voir de Tossa une journée à Barcelona pour voir le Salon – si possible je amènerai ma femme – si les travaux d'installation à Tossa le permettront. Nous avons invités pour Tossa des amis de Prague (le professeur chirurgien qui m'a opéré dans le temps avec sa famille.) comme ils ne connaissent pas le pays et doivent arriver en même temps que nous – nous sommes forcés de les aider pour s'installer.

Quant au Musée de Tossa – j'étais content de lire que le préfecture et comité est déjà composé et que nous commencerons sérieusement à installer et organiser le musée.

Je apporterai des toiles de Limouse – Salomand – Mad. Caillard – Schülein – Gen Paul – Caillard – Klein. Tous des peintres, qui étaient à Tossa.

Mme Sacharoff – je ne vois pas – je n'avais pas l'occasion de lui parler de ça – Justement j'apprends de Mad. Zack qu'elle est à Barcelona – alors nous aurons l'occasion de en parler du musée.

Je crois que je vous ai tout dit pour aujourd'hui – il me reste que souhaiter de vous revoir vous et Madame Benet à Barcelona.

Nous nous réjouissons beaucoup de l'idée de retrouver avec vous dans quelques jours – alors au revoir et à très bientôt.

Bien affectueusement de nous deux à vous deux votre Kars.

Una de les moltes cartes de Kars a Benet on parla de les teles que portarà amb ell pel Museu de Tossa. 25 de juny de 1935.

company"[25]. Aquell "home tendre, ha estat un dels artistes que amb més emoció ha intervingut per fer possible un concurs de dibuixos [...] entre els nois de la Colònia Escolar que el Municipi de Barcelona té a Tossa"[26]. Potser és la primera activitat conjunta, on també van participar Créixams, Metzinger, Roger Wild, Germaine Labaye, Charensol, Petersen, Schülein i Brignoni.

També aquest primer estiu, quan ja gairebé tothom ha marxat, sabem per Benet que l'interior del Cafè d'en Biel es converteix en un altre nucli de complicitat per dibuixar: "[...] les nostres sessions de dibuix iniciades a darreries d'estiu, quan el mal onatge va escombrar-nos de la terrassa" i Kars "ens encomanà a tots, sortosament, la seva dèria de dibuixant"[27].

La carta del 28 d'octubre de 1933, ens parla del retorn de Pere Créixams a París i les notícies que ha portat dels Benet. Amb ell tenen una estreta relació i es veuen moltes vegades[28]: "Estem contents amb els nostres records i projectes de Tossa i sempre que tenim l'ocasió de parlar-ne és una alegria".

23. Alícia Suàrez, *Rafael Benet,* Barcelona, Fundació Rafael Benet, 1991, pàg. 148.
24. *La Veu de Catalunya*, 17, 19 i 21 de setembre de 1933, pàg. 6. *op. cit.* 1.
25. Benet, *op. cit.* 5.
26. Benet, *op. cit.* 6.
27. Rafael Benet, "Epíleg 1", *La Veu de Catalunya,* 1 de desembre de 1933, p. 6.
28. Carta de Kars a Benet , 11 de novembre de 1933. Arxiu Família Benet.

Dins la mateixa carta del 28 d'octubre, els avisen que han fet la tramesa de l'article aparegut a *Beaux Arts,* 'L'ècole de Tossa', on es recull l'ambient artístic d'aquell estiu i el fet que s'hagi convertit en un punt de trobada internacional. La fotografia, realitzada per Dora Maar, recull alguns dels personatges a la Mar Menuda i anticipa el que serà la gran *Babel de les Arts,* el monogràfic que Rafael Benet publicaria un any més tard. Kars, davant la publicació francesa, diu que no ha vist encara a Georges Charensol, però que vol parlar-hi per comentar que és injusta la omissió de Benet com a cap del jurat i gran animador de la vida intel·lectual a Tossa. Està molt preocupat, però abans de marxar a Praga, el dia 9 de desembre torna a escriure per comentar que van estar amb Charensol i alguns amics per tastar un arròs preparat per Créixams. Va ser el moment de parlar amb ell sobre l'article a *Beaux Arts*; li sabia molt greu que no sortís Benet, però malauradament van tallar el text.

Precisament en una carta des de Praga, datada el 3 de febrer de 1934, trobem l'agraïment de Kars per l'anunci d'un article que Benet ha escrit sobre ell a la revista *Art*[29]. "Desgraciadament, no he rebut res. Passa sovint amb aquest tipus d'imprès, sobretot quan són enviats des de tanta distància. Si no és demanar-vos massa, estaria content i ho agrairia molt si us voleu prendre la molèstia de fer-me una altra tramesa a través de la redacció d'*Art*".

Al marge de l'article de la revista, Benet havia publicat el 23 de gener una crònica a *La Veu de Catalunya* sobre Miquel Utrillo i es referia a una anècdota viscuda amb Kars a Barcelona abans de marxar, segurament cap a finals d'octubre. De manera estratègica, s'havien instal·lat un migdia a la terrassa del Colon, "a l'hora de l'aperitiu", amb el matrimoni Kars, ja que havia d'intentar presentar a l'Utrillo, amb qui havia trencat relacions feia temps. Es veu que el pintor txec era veí de Suzanne Valadon i Maurice Utrillo, a qui el nostre Utrillo havia donat el nom, i tenien molta curiositat per conèixer "el cavaller espanyol" –com l'anomenaven a París pel seu gest. La trobada, però, no va sortir bé i Kars, "que sempre corre el món armat del bloc de notes, s'hagué d'acontentar de fer, mig d'amagat, un croquis de qui desitjava conèixer".

En la seva estada a Praga, entre desembre de 1933 i febrer de 1934[30], proposa a Benet un intercanvi d'articles entre les revistes *Volné Smèry* i *Art:* "quan us vaig escriure, vaig parlar d'aquesta revista a un amic –redactor en cap de la revista que aquí és l'òrgan de l'avantguarda. Pensa en la possibilitat que faci un article on seria bo que sortís Manolo. I diu que no s'ha adormit gens pel que fa a les

29. Rafael Benet, "Georges Kars", Barcelona, revista *Art*, Barcelona, gener de 1933.
30. Cartes de Kars a Benet, desembre de 1933 i febrer de 1934. Arxiu Família Benet.
31. Carta de Kars a Benet, 3 de juny de 1934. Arxiu Família Benet.
32. Carta de Kars a Benet, 24 de juny de 1934. Arxiu Família Benet.
33. Dins l'article " 'Això s'ha acabat o els beneficis de la civilització' ", 26 de juliol de 1934.

Pàgina del llibre *Kars*, de J. Jolinon, amb la reproducció de l'oli de G. Kars *Devant l'église a Tossa*, 1933.

relacions txeques i catalanes, perquè aquí estaran feliços de tenir un intercanvi amb el vostre esforç artístic". Assenyala la persona de contacte –Emil Filla– i l'adreça on ha d'enviar aquest article amb fotografies sobre l'art català modern. Es veu que Filla té un interès particular per Manolo. Com a contrapartida, trobem la referència a l'escultor txec, Myslbek –"de qui us he parlat"–, i tindrà una selecció de fotografies en pocs dies a través del Ministeri de Propaganda Artístic. Les enviarà tot seguit perquè creu que, dins d'aquest intercanvi, un article sobre aquest autor seria interessant pels lectors de la revista *Art*.

La complicitat entre Kars i Benet segueix amb altres projectes. L'artista txec té la intenció de fer una escola de pintura a Tossa[31] durant l'estiu i convida Benet a participar-hi com a professor, però també vol saber què pensa sobre aquesta idea. Per la carta següent[32], sabem que Benet està d'acord en ser-ho i Kars es disposa a preparar la propaganda, els prospectes, tot i que veu millor que ho facin junts en el lloc, ja que estan preparant el viatge i arribaran la setmana següent. De moment, ha fet publicitat oral. Abans d'anar a Tossa, passarà per Barcelona i s'estaran a la Pensió Condal.

A través dels articles publicats per Benet a *La Veu de Catalunya*, descobrim altres complicitats a dues bandes. Quan ell comparteix amb Kars l'Aplec de Sant Benet[33], parlen de la pèrdua de caràcter de l'aplec, de la sardana, de la melodia i d'aquella dansa que, segons Kars, permet recuperar aquesta pèrdua tan sols veient-la, perquè "tornen a semblar figures parides de la terra". Entrada la nit, quan tornaven a peu per la carretera cap a Tossa, deixen la reflexió de la música per introduir-se en el món de les màquines, perquè enmig d'aquells autos, del soroll dels motors i dels clàxons, Kars li diu a Benet: "si el món ha de tenir esdevenidor, encara haurem viscut el darrer moment saborós de la història.

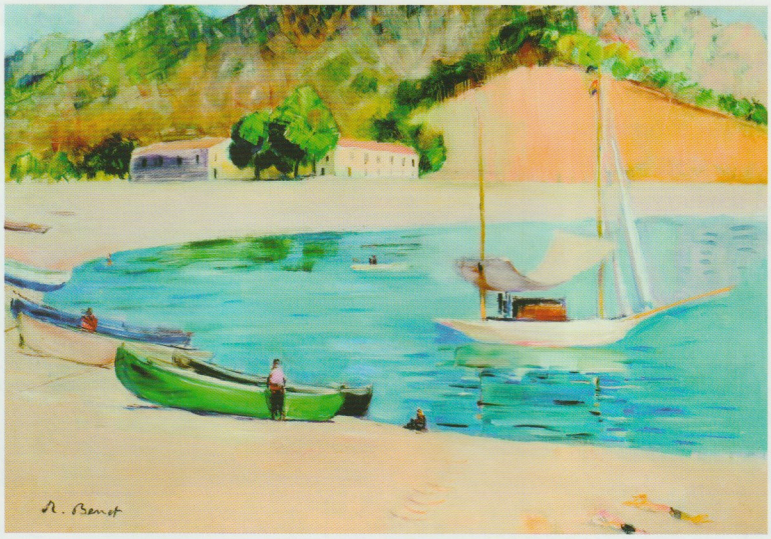

Rafael Benet. *La platja de Tossa*. Oli sobre tela. 1933 (núm. cat 33.0.05).

La màquina ho va igualant tot, que és com dir que ho destrueix tot. Els beneficis de la civilització –és a dir, el *water-closet* i la ràdio a totes les llars– hauran anul·lat la diversitat humana. Comença avui l'home fabricat en sèrie [...]". Benet sent "la nit profanada" i la "melangia pel que es perd". Els dos amics es troben en un mateix discurs, just en el mateix estiu on Benet s'espanta d'aquella "invasió estrangera" que "ha fet minvar la qualitat de l' indret", aquella "Torre de Babel doblada de Carnaval" que ja no permet conèixer a la gent com havia passat en el darrer estiu[34].

L'estiu de 1934 es genera un altre projecte molt ambiciós, crear un museu d'art vivent a Tossa[35], però sabem per una carta a Benet[36] que una carta de Castillo l'ha desencoratjat per l'esdevenir del museu de Tossa. De totes maneres, el 7 de febrer, pel fet que s'apropa la temporada de Tossa i volen anar "el major temps possible", Kars demana un paper signat per Benet, Castillo, Casanovas i Créixams, amb l'objectiu de tirar endavant les gestions en nom del comitè del museu. Ell ja s'ha encarregat de fer publicitat entre els pintors.

El 19 d'abril de 1935, Kars aprofita per demanar a Benet si vol participar en el Saló de les Tuileries i explica que ha rebut una carta de la dona de Castillo amb agradables notícies sobre el museu, que sembla ser s'acabarà al voltant del mes de juliol: "Jo començaré, doncs, amb la col·lecció de teles per emportar-me-les

34. Rafael Benet, "Coneguts de lluny", "Un francès super-home", *La Veu de Catalunya,* 24 d'agost de1934, p. 8.
35. Carta de Kars a Benet, 10 octubre de 1934. Arxiu Família Benet.
36. Carta de Kars a Benet, 1 gener de 1935. Arxiu Família Benet.

Georges Kars. *L'Anglaise*. Oli sobre tela. 1935.

amb mi". Curiosament, deu dies després, trobem una altra carta on Kars està "desolat i confós" pel que li ha dit Benet sobre el museu de Tossa, ja que dues setmanes abans havia rebut la carta on la dona de Castillo –en nom del seu marit– li demanava fer tot el que calgués per endur-se les teles destinades al museu. Deia que el museu seria espectacular, que estava quasi acabat i que havien de venir a finals de juliol. I escriu a Benet dubtós per saber si li aconsella deixar "els nostres projectes per més tard", qüestionant-se què havia de fer després d'haver parlat amb la majoria dels pintors que han estat a Tossa per aconseguir els seus quadres.

El 25 de juny de 1935, Kars té previst deixar París els dies 1 o 2 de juliol per anar directe a Tossa i no passar per Barcelona com havien quedat: "Espero anar des de Tossa a Barcelona un dia per veure el saló si els treballs d'instal·lació a Tossa m'ho permeten. Hem convidat uns amics de Praga". Pel que fa al museu està "content de llegir que el patronat i el comitè ja està composat i que vosaltres començareu seriosament a instal·lar i organitzar el museu. Jo aportaré teles de: Limouse, Sabouraud, Laillard, Schülein, Gen Paul, Caillard i Klein; tots els pintors que han estat a Tossa. A Olga Sacharoff no la veig i no he tingut l'ocasió de parlar-ne".

Una vegada inaugurat[37], ja a París, el 17 d'octubre de 1935 escriu a Benet i li diu que ell continua ocupant-se del museu en la mesura que pot. Aquesta vegada vol proposar-li a ell i a Castillo una compra que creu és interessant. Resulta que Suzanne Valadon, amiga i veïna, mare de Maurice Utrillo, vol vendre un dibuix de Miquel Utrillo i creu que es podria adquirir per 250 o 300 pessetes.

L'any 1935 es poden veure obres de Kars a Barcelona[38]. Segueixen les complicitats en diferents àmbits i és un altre amic comú, Domingo, qui s'ha emportat el document de París per fer la gestió amb la duana de Barcelona. Mentre el món a París és el reflex d'un ambient poc entusiasmat per la pintura, Kars, "per la seva exposició de Tossa s'ha fet més popular".

Per la carta del 29 d'abril de 1935, sabem que ja ha tingut la nominació com a soci del Saló de Montjuïc. D'altra banda, Benet escriu en dos articles sobre 'La pintura al Saló de Montjuïc', publicats a *La Veu de Catalunya* entre el 2 i el 9 de juny, que el "txec amic de Catalunya, resident alguns mesos de l'any a Tossa de Mar, ha estat nomenat societari [...]". Sobre les teles exposades, es veu que es van rebre amb retard i "no pogueren ésser plaçades en una mateixa sala, per això figuren en dues sales distintes: els paisatges a la sala F i la figura a la sala D". Dels paisatges diu que són pintats a Tossa i "representen la darrera etapa de l'artista qui tendeix vers un sintetisme amb el qual assoleix l'universal. És en la figura titulada *Mauresque*, on l'artista satisfà plenament, pel seu gran aplom de dibuixant i el seu bon esperit pletòric". Benet, al marge de citar el repetit èxit d'aquesta obra tant en altres indrets com en els nostres medis artístics, considera un encert que les teles "figurin en una exposició d'art català, puig el mestre de Kralupy estima el nostre país com una pàtria" i "unes quantes teles de bona pintura estrangera donen al Saló un major interès".

El dibuix de Kars és un dels aspectes que Benet analitza amb més detenimment. No podem saber quins van ser els intercanvis a dues bandes pel que fa a les seves pròpies obres, però sí els valors formals i estètics que interessen a Benet del seu amic. D'una banda, els dibuixos, els retrats dels personatges, que ell guarda zelosament i, de l'altra, aquella *Dona amb vestit blau*, una pintura de 1928 que va conservar tota la vida en un lloc destacat de la sala d'estar de casa, com recorda la seva néta Anna. Una dona asseguda en una cadira, amb un pom de flors vermelles i una companyia quieta dins la cambra, fixada no des de la mirada frontal, sinó des d'una perspectiva superior que encara la fa més íntima i silent mentre ell llegeix, marca i subratlla les paraules en les pàgines

37. Sobre la posada en marxa del Museu de Tossa, es poden consultar els articles de Rafael Benet a *La Veu de Catalunya*, "Com hem fet un museu 'Antecedents'", 25 d'agost de 1935; 'La realització', 1 de setembre de 1935, p. 9.
38. Carta de Kars a Benet, 1 de gener de 1935. Arxiu Família Benet.
39. Carta de Kars a Benet, 22 de desembre de 1933. Arxiu Família Benet.
40. Rafael Benet esposa a la Sala Parés entre el 18 de novembre de 1933 i el dia 1 de gener de 1934.

Rafael Benet, Pere Créixams i Georges Kars en una fontada. Tossa c. 1933-34.

Marc Chagall, Georges Kars i Rafael Benet a la platja de Tossa, 1934.

d'una publicació. Mentre la veu de Kars ressona des de la distància, just quan ell ja no hi serà més, la única complicitat propera és la dona de blau: *Je n'ai pas de programme. Seul l'instinct me guide. Je cherche à atteindre un certain équilibre.*

El descobriment de Tossa a través de les obres

L'11 de novembre de 1933, Kars escriu a Benet que s'ha proposat fer una sèrie de teles sobre Tossa: "La meva memòria treballa bé". Són les obres que presentarà a Praga al mes de desembre i des d'on continuarà amb els comentaris sobre el subtítol que donarà a l'exposició: 'Excursión en Espagne', perquè vol explicar a la gent de Praga que, al costat, darrere els Pirineus, "hi ha un racó de món amb tota la bellesa"[39].

El 9 de desembre havia escrit des de París per dir que marxaven l'endemà cap a Praga: "He pintat 14 petits paisatges de Tossa. [...] L'amic Grau Sala us portarà un record per Nadal. Ha vist les teles i us dirà què li sembla. [...] és jove, però té ja molta experiència en jutjar la pintura". Adjunten cinc fotografies. També ha fet figures que estaran exposades al *Saló des Independants*. Kars es preocupa perquè el dia s'escurça molt i té més feina per aconseguir la qualitat desitjada en les obres.

Espera que l'exposició de Benet[40] hagi anat molt bé "malgrat els esdeveniments polítics i socials que planen amb les seves ombres sobre la llum que nosal-

tres tractem de fixar en les nostres teles"[41]. Ja, des de Praga, el 22 de desembre de 1933, quan porten 10 dies hostatjats a la Pensió Centrum –Pořič 29–, diu que es quedaran fins el dia 1 de febrer de 1934, tot i que s'hi estan més perquè encara escriu el 3 de febrer tot dient que no ha rebut l'article escrit per Benet a la revista *Art.* Li agrairà en una carta enviada des de París el 3 de juny de 1934.

D'altra banda, Kars insisteix en el mes de febrer sobre la seva exposició –realitzada a la galeria del Dr. Feigl–; sent que és una llàstima no tenir el plaer i la satisfacció d'ensenyar als Benet el resultat de la seva primera estada a Tossa. Troba curiós exposar-la tan lluny, abans que la vegin a París o, encara amb més motiu, a Barcelona. De fet, el protagonisme de l'exposició és la seva particular interpretació de Tossa. El 3 de febrer de 1934 remarca que, a Praga, Tossa és un lloc tan conegut com Barcelona i molta gent anirà a passar l'estiu.

La mostra "ha tingut força repercussió" i "des del punt de vista moral puc dir també que agrada molt; naturalment, la venda va a poc a poc". El primer quadre que ha venut ha estat aquell on apareix Benet amb la seva dona, al vespre, davant la porta de l'església, i adjunta la reproducció perquè és la tela que més sorprèn a tothom. Podria ser *Devant l'église a Tossa,* una pintura de 1933, on apareix un grup de tres persones: l'home d'esquenes, segurament Benet, i dues dones, que podrien ser María Dolors Aurell, la dona de Benet, i Nora Kars. Amb l'església al fons, hi ha un dibuix al carbó, *Paysage avec église*, de 1934.

Els esdeveniments polítics

El 10 d'octubre de 1934, els Kars escriuen per dir que han pensat molt en ells durant aquests dies tràgics: "Qui hauria pensat que esdeveniments així ens impedirien tornar-vos a veure abans d'anar a París [...] És dur i penós per a nosaltres deixar el vostre país i Tossa en un moment d'incertesa [...]". En la següent carta del 30 de desembre de 1934, veiem que Benet ha enviat una anterior on exposa la política catalana i espanyola després del començament del moviment autonomista català fins els dies tràgics del darrer octubre, i Kars agraeix que li hagi fet entendre "les profunditats de la política del país", que en el moment de recollir fruits "s'ha vist relegat per lluitar de nou per la seva llibertat i independència". Benet, el 7 de juliol de 1935, publica a *La Veu de Catalunya* una "Conversa d'estiu" amb Kars, "a l'ombra orejada d'un tenderol vora el mar". Aquell migdia, tot i parlar de molts temes, surt "la dolor de la nostra terra" que sent el seu amic davant els fets polítics, els "soldats amb baioneta calada guardant els edificis públics" i policies "a cada cantonada".

Benet va recollir de bon principi la ideologia política de Kars i la relativització de la unitat nacional Txecoslovaca quan, en el seu primer estiu de coneixença

Rafael Benet. *Platja i barques*. Oli sobre tela. 1935 (núm. cat. 35.0.02).

a Tossa, un amic el va presentar com a "pintor txecoslovac": "No és pas possible ésser txec i eslovè a la vegada. O l'una cosa o l'altra. És la dissort de les paraules compostes". Quedava clar que, entre uns i altres, hi havia "tanta diferència com entre els castellans i els catalans [...] Us agradaria que us presentessin com a català-castellà?"[42]. L'home que l'any 1934 agraïa a Benet haver entès la política catalana, un any abans no s'explicava que "els Borbons d'Espanya no s'adrecessin a llurs súbdits catalans en català, talment com els Habsburg-Lorena ho feien en txec, en polonès, hongarès, etc., segons fos el llenguatge de llurs súbdits", com tampoc no entenia que "la idea d'una República Catalana confederada amb Espanya no fos acceptada pels homes liberals de la República Espanyola"[43]. L'estiu de 1935, Benet[44] cita les paraules de Kars sota aquell tenderol de platja: "Europa no estarà sana fins que assoleixi estructurar la unitat política; unitat política basada en el respecte més exquisit per totes les diferències naturals". La seva fórmula utòpica basada en el naturalisme del llenguatge i en l'estructura espiritual dels "Estats Units d'Europa", calia tenir-la present –segons explicava– per viure "dignament en pau". El més terrible era que si s'havia d'escollir entre ser una "colònia de Hitler" o dependre d'Espanya, mal per mal era millor això.

41. Carta de Kars a Benet, 22 de desembre de 1933. Arxiu Família Benet.
42. Benet, *op. cit.* 5.
43. Benet, *op. cit.* 5.
44. Rafael Benet, "Conversa d'estiu", Barcelona, *La Veu de Catalunya,* 7 de juliol de 1935, p. 9.

Kars està content que Benet faci de professor en una nova escola de Tarragona i creu que això li donarà molta satisfacció, "tot i que imagino que et deu cansar molt per haver de desplaçar-te vàries vegades per setmana. Encara que ens escrivim poc –escriu–, pensem molt en vosaltres, sobretot en els últims temps – després que la situació a Espanya estigui tan moguda". Segueixen els diaris francesos, mentre es prepara una altra situació sense sortida. Kars, com a jueu, havia conversat moltes vegades amb Benet sobre el racisme[45], "fruit de la ciència materialista" i referint-se a la Inquisició ironitzava dient que avui no hi havia tant progrés, perquè en el fons és millor pretendre el bateig del jueu que canviar-li la sang: "eren molt més humans aquells temps que els d'ara".

Segurament, per aquests esdeveniments previs a la Guerra Civil, les cartes cada vegada s'allunyen més. Entre el 17 d'octubre de 1935 i el 26 d'abril de 1936, hi ha un parèntesi important que pot ser degut a una pèrdua i no forçosament a una manca de contacte entre ells.

Sempre Tossa

El 3 d'octubre de 1935, els Benet han marxat i ells encara estan a Tossa amb una certa melangia: "el temps que encara era bo, ha canviat molt", els enyoren i "hagués estat un gran plaer" compartir alguns dies més, però també haurien patit "uns dies de pluja". No han passat ni dues setmanes i el 17 d'octubre ja escriuen des de París: "Encara que els dies eren ja molt curts a Tossa, el sol era fort encara [...]". D'aquest país que cada vegada estimen més i resulta més difícil deixar en parlen fins l'estiu de 1936, encara que segueixen les postals, fins que el 19 de març de 1939 ja no hem trobat més contacte per escrit.

Després d'un llarg parèntesi retrobem la relació de Nora, la seva vídua, amb els Benet. La relació afectiva continua amb intensitat i també les complicitats iniciades amb el seu marit, com ara fer de mitjancera i propagandista de les activitats o novetats editorials del pintor i crític català, així com potenciar el record de Kars amb un llibre i una exposició i també introduir artistes catalans a París.

Per una postal de finals d'estiu de 1950, s'entén que és el primer aterratge de Nora a Tossa, perquè troba la casa com sortida d'un bombardeig, almenys l'interior, amb mobles trencats i brutícia. Tot i això està contenta d'haver tornat encara que li sap greu no trobar els Benet. Anirà a veure'ls a Barcelona. I així, entre Lió, París i Tossa, sabem que el 17 d'agost de 1952 ve cap aquí i el 25 de setembre acaba de tornar a París després d'un viatge mogut, "però he arribat a port", diu.

Amb la tornada de la Nora a Tossa, l'any 1951 es fa un acte d'homenatge a Georges Kars en el Pati Blau del carrer Francesc Serra núm. 8, presentat per Rafael Benet[46]. L'estiu de 1952, serà Leonor Guerri, la dona de l'escultor Enric

Rafael Benet, Nora Kars i Dolors Aurell a Tossa, 1951, per l'homenatge a Georges Kars en el *Pati Blau.*

Casanovas, qui presenti en la seva galeria de Tossa de Mar una exposició dels dibuixos realitzats per Kars en les seves estades a la vila i altres punts de l'estat espanyol.

Els Benet es troben una altra vegada immersos ja no en la compra, sinó en la venda de la mateixa casa, ajudant a Nora en els tràmits amb l'advocat Lluís Suqué i de Espona. Primer la lloga, però els maldecaps que també afectaran a Maria, la dona d'en Benet, i la seva salut delicada, fan que –a poc a poc– es decideixi a vendre-la. "Cada cop estic més habituada a que la casa de Tossa ja no em pertany, però és molt dur per mi"[47], tant que l'abril de l'any següent, quan veu que es tornen a acostar les vacances i ja no té la casa, no sap on anar. Els tràmits es produeixen entre 1956 i 1958, però el mes de març d'aquest any encara es queixa dels temes que pengen amb el notari.

Mentrestant, entre fatigues i malalties, es preocupa d'introduir i de vendre alguns exemplars del llibre *Simbolismo*[48], escrit per Rafael Benet en col·laboració amb el seu fill Jordi. Moltes cartes fan referència a diverses comandes o comentaris rebuts, fins i tot amb noms d'intermediaris perquè aprofitin alguns viatges d'anar i tornar, com és el cas del pintor gironí Joaquim Casellas –aleshores a París. El 23 de gener de 1954 ell ha d'anar a Girona i Nora aprofita perquè li porti el llibre de tornada.

La vida de Nora transcorre entre aquests afers entusiastes d'amistat i la publicació del llibre que renovarà el record del seu marit, on publicarà el

45. Benet, *op. cit.* 42.
46. Rafael Benet, 'Homenatge al pintor Georges Kars a Tossa', Barcelona, *Destino* n.738, 29 de setembre de 1951, p. 14; i dins, 'Bosch', *op. cit.* 15.
47. Cartes de Nora Kars a Benet, 18 d'octubre de 1956 i 16 d'abril de 1957. Arxiu Família Benet.
48. Es refereix al llibre *Historia de la Pintura Moderna. Simbolismo,* Barcelona, Ed. Omega, 1953.

retrat de l'amic, realitzat l'any 1934 (de fet, n'hi ha dos que són pràcticament iguals, i el de 1933 pertany a la família Benet). Hi posarà "el pintor Benet", a no ser que vulgui constar d'una altra manera[49], i així va sortir el dibuix amb el títol: *Portrait du peintre espagnol Rafael Benet*[50]. En una carta[51] anuncia que el llibre estarà imprès a principis de 1958 i vol presentar-lo, amb algunes obres, a la galeria Bernier de París, el 16 d'abril[52]. Recorda en aquests moments el sofriment del seu marit durant la guerra i li sap greu la pèrdua d'obra, però encara es conserven peces en col·leccions, museus, etc. Aquest mes de febrer de 1958, per fi, pot enviar-li el primer exemplar del llibre a Benet perquè pugui opinar i digui què li sembla. Explica que tan sols ha fet 500 exemplars, un tiratge curt, ja que la seva intenció no és guanyar res i prefereix vendre'l que no pas deixar-lo molt de temps en una distribuïdora. Aprofita per demanar si ell podria col·locar-ne alguns a Barcelona. El 25 de març agraeix els compliments sobre el llibre i ja ha passat la comanda al distribuïdor[53].

Les notícies de París arriben, així com els contactes amb amics comuns. Un dels grans esdeveniments comentat per Nora és la mort d'Utrillo[54] amb qui els unia una bona amistat, com ja hem vist abans. Ella, sorpresa de les contradiccions que genera la mort en la gent, expressa com "El pintor més popular" de París, ple de dificultats per tirar endavant, en canvi "va ser acompanyat per un miler de persones i el van enterrar com un rei"; i els diaris amb pàgines senceres i "un munt de bestieses" perquè eren "incapaços d'escriure coses interessants"; Kars, l'any 1923, havia fet un dibuix, *El pintor Maurice Utrillo tocant la flauta*.

Un dels fets recurrents en aquestes cartes de Nora és la presència de Lola Bech a París, una altra bona amiga de Tossa. Pel que sembla, ella, com Kars, també es dedica a ajudar i col·laborar en la introducció d'artistes catalans. Informa, el 12 de desembre de 1957, que "la Lola farà una exposició a París –galeria Bernheim– el mes de gener" de l'any següent. I quan torna a escriure al febrer, ho fa amb ironia per denotar l'estranyesa que ha causat Benet a la galeria per uns mots –*Venus de playa*– dedicats a l'artista: "Crec que ella mateixa t'ha demanat que rectifiquis aquesta frase", perquè els que vulguin anar a veure "la venus" no ho trobaran gaire actual.

---

49. Carta de Nora Kars a Benet, 18 d'octubre de 1956. Arxiu Família Benet.
50. Joseph Jolinon, *La vie et l'oeuvre de Georges Kars*, Imp. Gle du Sud-Est, Lió, 1958, planxa 38.
51. Carta de Nora Kars a Benet, 9 de desembre de 1957. Arxiu Família Benet.
52. Carta de Nora Kars a Benet, 28 de febrer de 1958. Arxiu Família Benet.
53. Full de comanda i factura de 6 exemplars lliurats per la Librairie Saint-Germain de París a R. Benet, amb data del 29 d'abril de 1958.
54. Carta de Nora Kars a Benet, 16 de desembre de 1955. Arxiu Família Benet.
55. Carta de Nora Kars a Benet, 25 de març de 1958. Arxiu Família Benet.
56. Carta de Nora Kars a Benet, 21 d'octubre de 1963. Arxiu Família Benet.

Quan el 28 de febrer escriu per dir que és el dia en què la Lola tanca la seva exposició, explica que ha tingut un èxit increïble i ha venut diverses teles als francesos. Es pregunta, sense entendre el fet, com es pot aconseguir aquest resultat a París, en un lloc on la venda és tan difícil per qualsevol. I diu que no hi ha res com els visitants i el prefaci –fet per Benet–, que també ajuda molt. Dels quadres, comenta que "sobretot els camps de blat i els prats amb flors estan veritablement bé; als paisatges, en canvi, encara els hi falta allò definitiu, però amb el temps arribarà segurament a aconseguir-ho. Tota la família Sarabia estava present en el vernissatge [...]" En el mes de març[55] insisteix amb el tema i suposa que ell ja té noticies en directe de la Lola, però reafirma que s'ha produït "un miracle" amb els seus quadres. N'ha venut deu i un per a l'Educació Nacional: "l'exposició ha estat bé, sense pretensió, fresca, directa i els *amateurs* han vist per fi altres coses diferents a l'abstracte [...]; jo que estic en aquest ambient des de fa cinquanta anys, mai no hagués pensat que aquí es pogués vendre sense conèixer l'artista".

La correspondència, tant pel que fa a Georges com a Nora Kars, no és completa. En la primera hi ha les circumstàncies de la guerra, la sortida de la família Benet cap el Rosselló i, després, a la tornada, els esdeveniments de la segona guerra mundial, un altre èxode afegit, important i definitiu per l'amic jueu que ja no tornaran a veure. Pel que fa a Nora, es troben postals, cartes amb pauses en el temps. A principis de 1963 envia un regal –una mantellina blanca– a la néta de Rafael Benet, l'Anna, desitjant que la vida sigui "generosa" amb ella i que, alguna vegada, pensi "en una vella amiga de la seva família". Deu mesos més tard, Nora acaba de sortir de la clínica i no se sent capaç de tirar endavant amb el projecte de crear un premi Kars, en la línia dels Goncourt, perquè "la malaltia ho canvia tot"[56]. I poques coses sabem d'aquests anys finals, més enllà del fet que tornarà a demanar un altre exemplar del *Simbolismo* a Benet, perquè hi ha una persona a Praga, Antoine Friedl, que vol escriure sobre Kars i està segura que pot estar interessat pel contingut.

La darrera carta de l'Arxiu Benet, un 21 de març d'un any il·legible (podria ser 1964), expressa el desig que vagin a veure-la a París, una espera més, com tantes altres trobades dins l'epistolari de Kars a Benet. Podríem afegir que les esperes per veure's no es tanquen en l'amistat personal a dues veus, sinó en l'amplitud d'un contacte familiar i afectiu ben intens. I deixem l'espera de Nora, com aquells parèntesis que el seu marit obria abans d'arribar a Tossa cada estiu. Temps per les esperes, els projectes i els desitjos, els sofriments i les melangies sobre tot allò que es perd... De les idees i afinitats compartides al so d'un llarg silenci que, avui, des d'aquestes línies intentem rescatar de nou.

Glòria Bosch
Susanna Portell